

Graven in de Grafelijkheidsduinen

REIMER BEKIUS

Aan de westkant van Den Helder liggen de Grafelijkheidsduinen. De afgelopen zomer leek het einde nabij. Het gebied werd ingrijpend op de schop genomen door moderne graafmachines. De natuurbeleving van onwetende wandelaars werd wreed verstoord en aktievoerders saboteerden zelfs het projekt door zand in de brandstoftanks te gooien. Ondertussen is de facelift voltooid en vinden velen de nieuwe, nog kale situatie nu al mooier dan de oude. Een forse start van de regeneratie van een natte duinvallei.

Sinds het stoppen van de waterwinning in dit gebied in 1980 is de grondwaterstand geleidelijk gestegen. Hierdoor is een voor de Nederlandse vastelandsduinen zeldzame situatie ontstaan: een vochtige duinvallei. Helaas keerde de oorspronkelijke vegetatie niet vanzelf terug.

Naast het "herstellen" van een vochtig duinmilieu en het opruimen van onder andere oude, militaire obstakels werd ook de rekreatieve inrichting ter hand genomen. Dat tegelijkertijd experimenten plaatsvonden op zowel ecologisch als op rekreatief nivo, is niet toevallig. Dit hangt samen met de officiële overdracht van de Grafelijkheidsduinen in 1994 aan de nieuwe beheerder, de Stichting Het Noordhollands Landschap. Hiermee werd een historische stap gezet op de lange weg om een eind te maken aan de door versnippering vrijwel onwerkbare beheerssituatie.

De oude vormgeving

Waarschijnlijk omstreeks 1170 werden de eilanden Huisduinen en Callantsoog gevormd door het ontstaan van het Heersdiep, een getijgeul in de strandwolk van een groot waddeneiland tussen Petten en Texel. Ten zuiden van Huisduinen vond daarna de vorming van de Zuidduinen plaats. Tussen 1500

en 1550 werden de twee eilanden weer één door het dichtstuiven van een geul, Het Gat genaamd. Bij hoge vloed kon Het Gat via het oostelijke wad nog onderlopen. In 1600 werd Het Gat aan de landzijde door een zanddijk afgesloten en zo ontstond ongeveer de huidige vorm van de Grafelijkheidsduinen. De Harmslootvallei, een restant van Het Gat, ligt nu in het zuidelijk deel van de Grafelijkheidsduinen.

Het gebruik

In de zestiende eeuw waren delen van de Harmslootvallei al in cultuur gebracht. Aan de landzijde vond ontwatering plaats via het diepste deel van Het Gat, later de Harmsloot. Tot in de jaren veertig is er gehooit en beweide. Vanwege de uitdroging door de waterwinning werd de waterafvoer via de Harmsloot afgesloten, maar het effect was te gering en kort daarna werd het agrarisch gebruik gestaakt.

De waterwinning is halverwege de vorige eeuw op kleine schaal gestart en daarna meerdere keren uitgebreid. In 1980 is de waterwinning geheel gestaakt.

Behalve voor waterwinning werd het gebied ook gebruikt als militair oefenterrein. Hierdoor werd het afgesloten voor publiek, wat tot gevolg had dat het centrale deel van de Grafelijkheidsduinen in deze eeuw een functie als rustgebied heeft gehad. Her en der verschenen gebouwtjes en er werd een landingsbaan aangelegd.

Na het staken van de militaire activiteiten is het klandestiene bezoek de laatste jaren toegenomen. Met name het deel grenzend aan Huisduinen met een fraai begroeide prise d'eau (watergang) kreeg een belangrijke functie als hondenuitlaatplek. De betredingseffekten werden steeds duidelijker zichtbaar.

Een uniek jaar: 1901

In 1901 verscheen de Flora van Helder, geschreven door Julie Hoek (in het supplement van 1903 J.L. Redeke-Hoek) en Dr. H.C. Redeke. Door het werk van dit bijzondere (echt)paar hebben we de beschikking over uitvoerig vergelijkingsmateriaal uit de periode voorafgaand aan de grote verdroging (in het begin van deze eeuw werd er 's winters nog geschaapt op de ondergelopen vlakten).

Bij vergelijking valt allereerst op dat heel veel duingebied is opgeofferd aan de stadsuitbreiding. Meer mensen en minder duinen die bovendien grenzen aan de bebouwing, leveren een exponentiële toename van de betredingsdruk op.

Verder bekruipt me, bladerend en lezend in mijn Flora van Helder, langzamerhand het gevoel dat ik een eeuw te laat geboren ben. Verdwenen zijn o.a. spaanse ruiters, vleeskleurige orchis, gevlekte orchis, grote muggenorchis, sturmia, welriekende

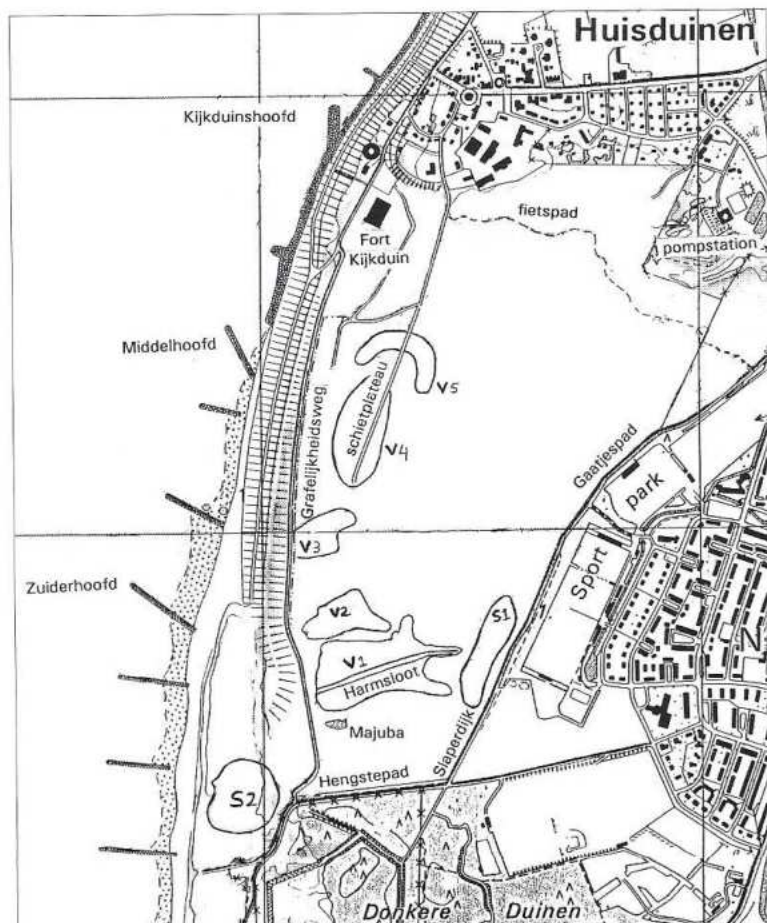
De Grafelijkheidsduinen na het afplaggen van de voedselrijke bovenlaag (foto: Henk Wynja).

Een schotse hooglander zorgt voor meer variatie in de vegetatie (foto: Henk Wijkhuizen).

De ligging van de verschillende natuurherstelgebieden (zie tekst).

het grondwaterpeil (vanaf 1955 werd de bemaling verminderd; uit het begin van de zeventiger jaren herinner ik me in ieder geval al natte voeten) kwamen hieruit veel mineralen beschikbaar. In dit vochtige, maar nu voedselrijke milieu kan slechts een beperkt aantal soorten zich handhaven. Sommigen nemen explosief toe. Zo bedraagt de dikte van de bovenlaag van afgestorven riet en duinriet samen met de onderliggende humuslaag in de natte delen tot 60 cm. In de drogere delen is de humuslaag veel dunner.

De nieuwe vormgeving

In het gebied lopen al langer schotse hooglanders. Deze kunnen de begrazing van de drogere delen goed aan, maar in de natte delen hebben ze niet het gewenste effect. Daarom vormt de verwijdering van de dikke humuslaag de kern van de herinrichting.

In augustus 1994 werd gestart met het verwijderen van deze humuslaag en de herinrichting van de Grafelijkheidsduinen. De oorspronkelijke Harmslootvallei (V1 op het kaartje) vormt de grootste en diepste natte vallei. Volgens plan zullen de uitgediepte Harmsloot en delen aan weerszijden hiervan permanent onder water komen te staan. Hier is de dikste bovenlaag verwijderd en de meest voedselarme situatie geschapen. De volgende vallei is minder diep afgeplagd en zal grotendeels droogvallen in de zomer. De derde vallei is nog oppervlakkiger afgeplagd en zal 's zomers helemaal droogvallen; vlak na het werk kon je hier nog kleine resten van de humuslaag zien. In deze kleinere delen (V2 en V3) zijn hier en daar wortels van riet en kruidwilg blijven zitten. De langgerekte vallei (V4) is ontstaan na verwijdering en uitdieping van de landingsbaan; ter weerszijden zijn kleine duintjes gemaakt. De sikkelvormige vallei (V5) is ontstaan door de samenvoeging van twee bestaande plasjes. Het aangebrachte microreliëf in de valleien zorgt voor gradinten.

De vrijgekomen humus werd gestort op de plek van de slaperdijk (S1) en buiten het gebied in de zeevering (S2), waar het Hoogheemraadschap een duinsuppletie kon gebruiken.

Door de verwijdering van allerlei niet passende obstakels in het hele gebied is het natuurlijk aanzien sterk verbeterd. De ingangen zijn voorzien van veeroosters en klaphekjes. In de noordelijke prise d'eau is een klandestien pad gelegaliseerd, waar echter helaas nu veel mensen en honden het pad afgaan. (Ontleend aan Inrichtingsplan Grafelijkheidsduinen, Bureau Ten Haaf & Bakker, 1994)

Vol verwachting

Het is nu al een genoegen om over het vernieuwde landschap zuidelijk van het fietspad uit te kijken, waar schotse hooglanders en diverse paardjes in alle rust hun verschalende taak verrichten. De rekreative ontwikkelingen baren de meeste zorg. Afhankelijk van de gang van zaken is daarom de opening van een pad binnendoor langs de duinkant van het fort nog in beraad gehouden. Voor wat betreft de regeneratie processen breken spannende jaren aan. Zou ik toch nog in de goede eeuw geboren zijn?

Dr. R. Bekius is biologieleraar aan het Etty Hillesum College in Den Helder en consulent van de Stichting Duinbehoud in Den Helder.